

Sönmez Kutlu ile Alevîlik Üzerine Söyleşi

Alevilik-Bektaşilik konusu, Türkiye’de sürekli tartışılmış ve tartışılmaya devam edeceğe benzemektedir. Son zamanlarda hükümet, üniversiteler ve sivil kitle örgütleri tarafından yürütülen Alevilik Çalıştayları dolayısıyla, bu konu görsel ve yazılı medyada da hemen hemen her gün yer almaktadır. Alevilik Özel Sayı çıkarmayı kararlaştıran Dinî Araştırmalar Dergisi adına, izin verirsiniz, bu konuyu enine boyuna sizinle bir söyleşi çerçevesinde konuşmak istiyoruz.

DİNÎ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Öncelikle günümüzde en çok tartışılan Cemevi kavramı ile başlamak istiyoruz. Bu kavram ne zaman ortaya çıkmıştır ve bir ibadethaneye karşılık kullanımı konusunda neler denilebilir?

SÖNMEZ KUTLU: Cemevi kavramı, en fazla 20-30 yıl geriye gidebilir. Modern dönemde üretilmiş yeni bir kavramdır. Her ne kadar bazı İsmaililer’de Cemaathâne şeklinde, Yezidiler’de de Halvethâne şeklinde kullanımlar varsa da, Alevilik-Bektaşilik için günümüzdeki kullanımı 80’lerden sonradır. Kızılbaş Alevîleri ve Bektaşilerde ayin-i cemlerin yapıldığı mekanlar için kullanılmaya başlandı. Bu kurum tarihsel devamlılığı olan bir kurum değildir. Yani günümüzde kapsamlı fonksiyonlar icra eden ve genel bir ibadethane çerçevesine sokulmak istenen Cemevi’ne bir kurum olarak tarihte rastlanılmaz.

Eskiden tarikatlar için özel ayin ve erkanların yürütüldüğü mekanlar; dergahlar, tekkeler, zaviyelerin içerisinde bulunmaktaydı. Hangi tarikat olursa olsun, o tarikatın ayinlerinin yapıldığı kendine özel mekanları vardı. Bu mekanlar Bektaşilerde “meydanevi” veya “pirevi”, “meydan odası” gibi isimlerle anılırdı. Herhangi bir köy odası, misafir odası, dedenin kendi odası da ayin-i cem yapılabilen mekanlardı. Ama adı Cemevi değildi.

Diğer tarikatlarda da benzeri kurumlar vardı. Mesela Mevlevilerde “meydan-ı şerif”, Nakşibendilerde, zikirlerin yapıldığı “meydan-ı tevhit”

adıyla bilinen mekanlar vardır. Bektaşilerde “semah”ın yapıldığı mekanlara, “meydan”, “meydanevi” denirdi.

Bugün Cemevlerinde ibadet olarak görülen bir şey yapılabilir. Zira ibadetin yalnız beş vakit namaz olarak düşünülmesi doğru değildir. Salih amel de bir ibadettir. İslam’da zaten ibadetin bir mekanı da yoktur. Sadece toplu Cuma namazı, bayram namazı gibi ibadetlerde cami, mescit zorunlu olarak ibadethane olarak kullanılır. Alevi dedeler, Kur’an-ı Kerim’de geçtiği için Mescid’e karşı çıkmazlar ve bir ibadethane olarak bakarlar. Onun dışında daha özel anlamda kendilerine ait ayinlerin gerçekleştirildiği yere daha önce meydan/meydanevi denilirken şimdi bunun adını Cemevi koymuşlar. Buralarda kendi ayinlerini icra ediyorlar ama buralarda yapılan Cemler, vakitleri belirlenmiş sürekli yapılan ayinler değildir. Genel bir ibadethane kavramı, bir dinin vakitleri belirlenmiş herkes tarafından topluca yapılması gerekli ibadetlerin yapıldığı mekanın adıdır. Ayrıca günümüzde kurumsallaştırılmaya çalışılan Cemevleri kurumu, 4 kapı 40 makamı temsil etmekten ziyade politik bir kurum olarak da fonksiyon icra etmektedir. Cemevleri içerisinde 12 imam, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal ve Atatürk’ün resimleri dahil pek çok resim yer almaktadır. Politik örgütlenmenin çağrışımalarını içinde barındıran sembolleri de yer almaktadır. Ayrıca Cemevlerinin tek tip bir mimarisi yoktur. Geçmişte daha çok 8 köşeli üstü kubbeli veya çatılı mekanlar olabiliyordu. Ama içerisinde dört kapıdan Şeriatın kiblesini temsil eden mihrap bulunabiliyordu. Bunlara mescitli tekkeler de deniliyordu. İçinde aynı zamanda namaz da kılınabiliyordu. Bugün her Cemevinin kendine özel bir mimari tarzı da vardır. Bir kısmı eski dergah ve tekkeleri kullanmaktadır. Şah Kulu Dergahı, Abdal Musa Tekkesi gibi. Dolayısıyla eskiyle yeni arasında çok büyük farklılıklar olduğu gibi, yenilerin arasında da farklılıklar vardır. Hatta Cem Vakfı çevresinin düzenlediği Cemevi Projesi yarışmasında, çeşitli mimarlar projeler ürettiler, ama bunlardan standart bir şekil elde edilip uygulanamadı. Gördüğüm cemevlerinde içerisinde mescidi olanlar, Kuran Kursu odaları olanlar olduğu gibi hiç mescit olmayanlar da vardır. Cemlerin yürütülmesi mümkün olmayan sabit sıraların yerleştirildiği Cemevleri de vardır. Bir kısım köylerde cemevi ve cami yan yana iken, bir kısım köylerde caminin alt katı cemevi olarak kullanılmaktadır. Son zamanlarda ise, Alevi köylerindeki camilerin boşaltılıp Cemevi olarak kullanılması talebi bulunmaktadır. Tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucunda bugün Cemevi adıyla yeni bir kurumlaşmaya gidilmiştir. Tarikatların ayinlerinin yapıldığı tarihsel mekanlar, tekke, zaviye ve dergahlardır.

Günümüzde gerek Bektaşiler, gerekse Kızılbaş Aleviler kendilerini tarikat olarak isimlendirmekten kaçınıyorlar. Kendilerinin geleneksel tarikat yapılarından farklı olan modern örgütlenmeler olduklarını iddia ediyorlar. Aslında tekke ve zaviyeler kanunu ve tarikatların yasaklanması kanununa takılmamak için böyle bir yol izliyorlar. Bu sebeple Cemevlerini daha üst seviyede olan külliye gibi kullanmaya başladılar. Bir taraftan tarikatle ilişkilerinin olmadığını söylerken diğer taraftan geleneksel yapılar olan tarikatlere ait ayinin yapıldığı mekanların bugün ibadethane ilan edilmesini istiyorlar. Aslında laik bir sistemde bir mekanın ibadethane olarak belirlenmesi devletin işi değildir. Laik bir devlet din-toplumsal yapıyı tanıyabilir. Onların dini bir Cemaat kabul edilmesinin bazı şartları vardır: Akide (kredo), devamlılık, temsil edilmek, örgütlenme. Batıda bir Cemaatin kendine ait ritüellerinin yerine getirildiği yerlere hangi şartlarda ibadethane denmektedir bilmiyorum. Ama en azından cemaat olabilmesinin şartları belirlenmiştir. Türkiye 'de bu yapılanma tasavvufi bir oluşum olduğu için bütün bu oluşumlar tarihsel arka planıyla bir tür tarikattır. Özellikle Bektaşilik aynen devam etmektedir. Kızılbaşlık da, daha önce Şeyh Safiyüddin Erdebili ocağına bağlı bir tarikatken bugün yapısı bozulmuş ya da dağılmış bağımsız ocaklarla temsil edilen tarikat benzeri bir yapıya sahiptir. Çünkü Kızılbaş Aleviliğinde ve Bektaşilikte dede-mürit ilişkisi, şeyh-talip ilişkisi ve 40 makam anlayışı hakimdir. Bu yapının temelini tasavvuf oluşturur. Dolayısıyla sadece Cemevlerine özel bir kanun çıkarılırsa, bu bir ayrıcalık doğurabilir. Çünkü muadili olan oluşumların, mağdur olması söz konusudur. Devlet bir açılım yapacaksa bütün grupları içerecek şekilde ilkesel bazda bir açılım yapmalıdır. Çünkü ilkesel olmayan açılım belli bir grubun öne çıkarılması onun ayrıcalıklı bir grup olması anlamına gelir. Bu açıdan bana göre devlet açılım yapacaksa öncelikle bunun statüsünü ortaya koymalıdır. Sonrasında üretilecek çözüm, sadece Aleviliği ve Bektaşiliği değil, aynı statüdeki diğer grupları da kapsayacak şekilde olmalıdır.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Ahmet Hikmet EROĞLU): Kimi Alevi gruplarca Cemevinin Camiye alternatif olarak sunulması söz konusudur. Cami tüm Müslümanlara açık bir ibadethanedir. Alevi cemine herkes katılabilir mi? Belli, Alevi ocaklarına ait Cemevleri var mı? Bunu biraz açar mısınız?

SÖNMEZ KUTLU: Cemevi'ni Cami'ye alternatif olarak kurumsallaştırmak isteyenler var. Ama benim kanaatim kurumsallaşsa dahi camiye alternatif olmayacaktır, olamayacaktır. Olsa olsa kendi içinde kurulacak cemevlerine alternatif olacaktır. Çünkü herkes aynı Cemevine gitmeye-

cektir. Bugün yapılan anketler Cemevine gitme oranını % 17 olduğunu göstermektedir. Çünkü ritüelleri belirlenmiş vakti sabit olan bir cem yoktur. Mesela gelenekli Alevilik ve Bektaşilikten bahsedecek olursak, bu geleneğe göre, çeşit çeşit cemler vardır. Herkes her ceme giremez. Örneğin musahip olmayanların giremeyeceği cemler vardır. Çocukların giremeyeceği cemler vardır. Kaldı ki vakti belirlenmiş olmadığından bazı cemler, bazı köylerde geçmişte hasat mevsiminde, güz mevsiminde yapılıyorlardı. Fakat artık böyle bir şey olmadığından şehirde bunu kurumsallaştırmaya çalışıyorlar. Hatta Almanya'da cemleri Pazar günlerine denk getirmeye çalışan örgütler vardır. Aslında geleneksel Alevilikte cemlerin yapıldığı gün Perşembe akşamıdır. Onlarda 52 perşembelik diye bir şey vardır. Muharrem ayında Muharrem cemi yapılır. Yani kurumsallaştırmak istediklerinde gelenekli Bektaşiliği esas almaları daha uygundur. Belki Perşembe akşamlarına sabitlemek geleneğe daha uygundur. Ama bu yapılsa dahi, herkesin her hafta ceme katılabileceği mümkün görünmüyor. Yani bütün bu durumlar, cemlerin bütün Alevi ve Bektaşileri bir araya getiren üst düzeyde bir ibadet niteliği taşıması konusunda tereddütler uyandırıyor. Ama bunu kurumsallaştırarak, Cemevlerine ibadethane statüsü kandırmak istiyorlar.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Recep KILIÇ): Bir mekanın ibadethane olmasına karar verecek otorite kim? O inanç grubunun kendisi mi yoksa devlet mi? Bu hususta devletin rolü nedir? Bu hukukî bir sorun mu, dinî bir sorun mu?

SÖNMEZ KUTLU: İslam dininden bahsediyorsak, itikadi açıdan mes-cide ek olarak böyle bir ibadethanenin iddia edilmesi doğru değil. Ama laiklik ve demokratik haklar açısından bu işe karar verecek olan cemaatin kendisidir. Devlet, Cemaati tanıyabilir, ibadethaneyi değil.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Baki ADAM): Dinler Tarihi'ne bakılırsa ibadethane, düzenli ibadetin yapıldığı yerlerdir. Eğer düzenli bir ibadet anlayışı yoksa o zaman bir ibadethane olma özelliği de söz konusu olmaz değil mi?

SÖNMEZ KUTLU: Evet, fakat onu üretmeye çalışıyorlar, burası sadece ibadethane fonksiyonu da görmüyor. İbadethane fonksiyonundan çok hem kültürel hem de politik misyonu da var. O açıdan bakıldığında saz kursları, dede yetiştirme kursları gibi kültürel yönleri var. Hatta yıllık dini günler ve bayramlarla ilgili yeni bir takvim inşa etmeye çalışıyorlar.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Recep KILIÇ): Yeni bir inşa çalışmasıyla karşı karşıyayız. Din kültürü ve ahlak bilgisi içinde Aleviliğin yeri ya da Alevili-

ğin din öğretimine nasıl konu edileceği hakkında bize neler söyleyebilirsiniz?

SÖNMEZ KUTLU: Öncelikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde Alevilik ve Bektaşiliğin ne şekilde konulabileceği konusunu açıklığa kavuşturalım. Aslında sorun sadece Alevilik sorunu değildir. Mesela Güney Doğu'daki öğretmenler veya Şafii öğrenciler namazın kılışının Hanefiliğe göre verilmesine karşı çıkıyor. Şafii olduklarından kendilerini burada bulamıyorlar. Niçin Şafiiliğe göre anlatamadığını soruyorlar. O zaman, namazı ya her mezhebe göre, ayrı ayrı anlatmanız gerekir ya da çoğunluğu ve bölgenin toplumsal ihtiyacını göz önünde bulundurarak anlatmanız gerekir. Her ne olursa olsun Şafii mezhebine mensup olan kendi mezhebi doğrultusunda bilgilenmek istiyor. Bu durum, ibadetlerle ilgili ayrıntılar işlenirken zaman zaman mezhepler üstü dediğimiz yöntemi mezhepler arası bir yöntemle dönüştürmeyi gerektirebilir. Ama toplumun tamamını ve benimsedikleri mezhepleri gözden geçirdiğimizde, bizdeki durumun Avrupa'daki dini yapılardan farklı olduğu görülecektir. Örneğin Batı'da Protestan ve Katolik din dersleri ayrımı, bunlara bir din ayrılığı olarak bakmanın sonucudur. Bizdeki ayrılıkları, abartıp birer din ayrılığı gibi göstermek isteyenler var. Böyle görülse dahi, İslam içi grupların hepsine ayrı ayrı program yapmak Türkiye'de mümkün görünmüyor. Aslında şuna karar vermek durumundayız: Din Dersi mi, yoksa Din kültürü mü? İslam eğitimi mi yoksa İslam öğretimi mi? Her iki durumda da İslam'ın alt gruplarının İslam'la ilişkileri açısından nasıl verileceği sorunuyla karşı karşıyayız. Dünya'da din anlayışındaki farklılıklar eğitime konu edildiğinde, bunların eğitim ve Öğretimi için çeşitli yaklaşımlar benimsenmiştir. Bunlardan birisi mezhep merkezli, yani doktrin merkezli eğitimidir. İkincisi, dinler üstü veya mezhepler üstü öğretimdir. Üçüncüsü dinler arası, mezhepler veya doktrinler arası öğretimdir. Biz, toplumumuzun ihtiyaçlarına bunlardan en uygun olanını belirlemek durumundayız. Çünkü İslam'ın teolojik boyutuyla ilgili diğer dinlerden farklı bir artısı var, yani İslam, mezhep, tarikat ve cemaatlerden bağımsız tarihsel bir gerçekliğe sahiptir. Çünkü Şiiilik, Sünnilik, Nakşilik yok iken de İslam vardı. Ama Batı'daki Hıristiyan mezheplerini çıkardığımızda kurumsallaşmış bir Hıristiyanlıktan ne kadar bahsedebileceğimiz tartışılır. Ayrıca İslam ile ilgili öğretim yapıldığı takdirde, Batı'da olduğu gibi İslam'ın alt gruplarını, İslam'dan bağımsız kendi başlarına müstakil birer doktrinmiş gibi verip İslam'ı bir kenara bırakmak mümkün değildir. Batıda Hıristiyanlığın Katolikliğini, Protestanlığını, Ortodoksluğunu çıkardığımızda, bunların önce-

sinde kurumsal bir Hıristiyanlık var mı dediğimizde, dinler tarihçileri ne diyor bilmiyorum, ama onlardan bağımsız bir Hıristiyanlığın olamayacağı söyleniyor. Bizde Sünnilik, Nakşilik, Kadirilikten önce bir İslam gerçeği var. Örneğin Avrupa'da bir kütüphaneye gidip İslam hakkında Müslüman olmayan birisinin yazdığı bir kitabı alın, yazarı kim olursa olsun, bu kitapta, namaz, oruç, hac ve zekata İslam'ın temel ibadetleri arasında yer verildiğini göreceksiniz. Peki, İslam içi grupların İslam algılarıyla ilgili farklı anlayışlarını Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde hangi aşamada vereceğiz? Söz konusu İslam bir ülkede toplumun % 90'nını oluşturuyorsa, İslam hakkında yapılacak bir öğretimin neresinde mezhep ve tarikatlara yer vereceğiz? Türkiye de yıllardır din derslerinde İslam hakkında önemli ölçüde bilgi verilmekteydi. Bugün gelinen nokta İslami içi dini-toplumsal yapılar hakkında da bilgi verilmesini gerekli kılmıştır. Bu sorun yeni bir sorun. Yalnız sorun sadece Aleviliğin programlara nasıl yerleştirileceği sorunundan ibaret değildir. Laik eğitim programlarında din anlayışındaki farklılıkların öğretimi mi yoksa eğitimim mi mümkündür? Farklılıklar hakkında bilgi vermek, onları öğretmek doğru kabul edilirse, bu defa farklılıkların temsilcileri bunu yeterli görüp görmemesi gündeme gelebilir. Onlar kendilerini bu derste ne kadar bulabilirler? Türkiye de nasıl verirseniz verin, isterseniz haftada 10 saat Şafilik, Hanefilik, Bektaşilik veya Nakşibendilik hakkında bilgi verin, onların eğitimi olmadığı sürece bu öğretimden bu meşrep sahipleri asla memnun kalmayacaktır. Halbuki mezhebi veya meşrebi eğitim yetişkinlere yönelik bir eğitimidir. Din kültürü dersinde, sınıf ortamında verilmesi olanaksızdır.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Süleyman Hayri BOLAY): Çünkü onlar öğretimden eğitime geçilmesini zaten istemezler, aslında kendileri için eğitimi yapmak için öğretim olarak sürmesini isterler.

SÖNMEZ KUTLU: Tabii bu çift taraflı bir sorun. Aslında bazı Sünnî cemaatler diyor ki; bu şekilde yürütülen öğretimi de zorunlu olmaktan çıkaralım. Serbest bırakalım. Devlet bunu öğretilmiyor. Yani eğitimi de öğretimi de biz yapalım. Muhafazakar kesim, doktrin merkezli bir eğitim yapacak seçmeli bir ders koymak istiyor. Aslında soruna yaklaşırken farklılıkların eğitime konu edilmesi sorunu olarak yaklaşmak gerekir, sadece Alevilik sorunu değil. Bunun içinde biz programa başlamadan önce, İslam anlayışı ile ilgili farklılıkları, Din Kültürü dersinde öğretime hangi aşamada konu edilmelidir; birinci kademe, yani ilköğretimde mi, yoksa ikinci aşamada, yani Ortaöğretimde mi? Tarihsel sürece bakarsanız, farklılıklar sonradan ortaya çıkan beşeri, toplumsal ve siyasi olgulardır. O

zaman bu demektir ki; İslam ve İslam içi mezhep ve tarikatların öğretimi yapılacaksa, burada önce esasın yani İslam'ın verilmesi gerekir. O zaman ilköğretimde, İslam'ın ahlak, ibadet, inanç ve diğer konulardaki müştereklerinin verilmesi daha uygun olacaktır. Öğrenci önce İslam nedir onun hakkında bilgilenecek. İkinci aşamada, İslam tarihinde ortaya çıkan bu farklılıkları, yani mezhep ve tarikatları, onların İslam'la ilişkisini ve İslam'ın birer yorumu olduğunu öğrenecek. Öğrenci İslam'ın müşterek değerlerinde kendini bulduğu zaman, İslam'ın bu farklı anlayışlarının varlık sebebi ve İslam'ın bunların tamamını birleştiren ortak bir kimlik ve değer olduğunu kavrayacak. Alt kimlikler ise; ikinci sırada bir değerdir. Eğer farklılıkları önce vermeye kalkarsak, farklılıklar üst kimlik haline gelecektir. Bu sebeple ilk kademede İslam'ın inanç, ibadet ve ahlaka dair müşterek değerlerini vermek kaçınılmazdır. Lise kısmında ise, kademeli olarak önce itikadı ve siyasî yorumlar; ikinci aşamada, yani 11. sınıfta fihki yorumlar, 3. aşamada, yani son sınıfta ise diğer tasavvufi oluşumlar verilmektedir. Burada, bunların İslam'la ilişkileri öne çıkarılarak verilmesine özen gösterilmektedir. Aksi takdirde, öğrenciler bu farklılıkları din farklılığı olarak algılayacaktır. Halbuki siyasî ve itikadi gayelerle vücut bulmuş olan mezhepler, toplumsal bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Özellikle fihki mezhepler, birtakım bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm önerisi için ortaya çıkmışlardır. Din anlayışlarının dinî ve sosyolojik farklılıklar oldukları, dinle aynı şey olmadıklarının verilmesi son derece önemlidir. Ama burada, öğrenci, bu yorumların birbirinden farklı olabildiğini; bir kısmının siyasî, bir kısmının fihki, bir kısmının tamamen tasavvufî olabildiğini bilimsel veriler yardımıyla kavrayacaktır.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Baki ADAM): Peki ibadet yerine koyulan “se-mah”ı öğrenci nasıl anlayabilir? Bunun ne tür bir farklılaşma olduğu, öğrenciye nasıl anlatılabilir?

SÖNMEZ KUTLU: Aslında önce bir alt yapı oluşturacağız. Şöyle ki Bektaşilikteki 4 kapı 40 makamdan oluşan tasavvufî sistemi özgün haliyle öğretmek gerekiyor. Böylece öğrenci, namaz, oruç, hac ve zekat gibi şer'i ibadetlerin şeriat kapısındaki 10 makam arasında yer aldığını Hacı Bektaşî Veli'nin eserleri yoluyla veya Buyuklar yoluyla öğrenecektir. Bundan sonra bu konuda geliştirilen yeni söylemleri, gelenekli Aleviliğin yazılı kaynakları yoluyla sorgulayabilecektir. Şöyle ki, “şeriat namazı var, bir de tarikat niyazı var.” Bektaşilik ve Kızılbaş Aleviliğinde şu anda bahsedilen namaz, tarikat niyazıdır. Tarikat ve şeriat namazı birbirinden farklıdır. Onların yazılı kaynaklarında bir şey vurgulanır: “Şeriatı tam olmayanın

tarikati tam olmaz.” Onun için biz bu tür farklılıkları kendi yazılı kaynakları üzerinden ikinci kademeye yerleştirdik. Burada cemden de bahsedildi, Cemevi fotoğrafı da konuldu. Ama onun için vakitleri belirlenmiş ibadetlerin yapıldığı genel bir ibadethane adı kullanılmadı. Zaten laik bir devletin bir yerin ibadethane olup olmamasına karar verme yetkisi yoktur. Burada artık İslam hakkında temel bilgiler alındıktan sonra, alt yorumların verilmesinde bir sakınca görmedik, ikinci kademede alt yorumların İslam'la ilişkisini ve İslam'a katkısını, İslam'ın bir zenginliği olarak vermeye çalıştık. İslam içi gruplar verilirken Alevi ve Sünni kelimelerinin karşıtlık anlamı içerecek şekilde kullanılmamasına özen gösterildi. Şöyle ki önce Hz. Peygamber sevgisi anlatılıyor, sonra bir ehl-i beyt sevgisi veriliyor. Ama burada Alevi şairlerinin sözleri de yer alıyor, Bektaşilikten de bahsediliyor. Fakat Kızılbaş şair şöyle dedi, Sünni şair böyle dedi şeklinde değil. Önemli olan ortak değerlerin farkına vardırılmasıdır. Böylece Sünni olan Aleviliği, Alevi olan da Sünniliği tanımış oluyor. Ayrıca Aleviliğin Sünniliğe alternatif olmadığını, Bektaşilik ve Aleviliğin, Kadirilik ve Mevlevilik gibi diğer tasavvufi ekollerin alternatifi olduğunu öğrenmiş oluyor. Tutar da Aleviliği Sünniliğin karşısına koyarsanız, buradan Sünnilik aleyhtarlığı veya aşırı Şiilik çıkar. Bu da tehlikeli sonuçlar doğurur. Aleviliği Sünniliğe cem evlerini de camilere alternatif kılmak sorunu çözmez. Hatta daha büyük sorunlar çıkıyor. Onun için Alevilik Bektaşiliği, tarihi süreçte İslam düşüncesinde ortaya çıkan tasavvufi bir yorum olarak programa yerleştirdik. Artık öğrenci Alevilik-Bektaşiliği gerçek dini statüsü ile biliyor. Yani bu anlayış, bir din değil, mezhep değil, tasavvufi bir yorumdur. Burada sorun bütünüyle çözülmüş değildir. Çünkü şimdi programlar hazırlanırken, mezhep ve tarikat mensuplarının çağrılmamasına itirazlar geliyor. Burada bir şeyi dikkate almıyorlar. Bu programlar, Anayasa'nın 24. maddesinde öngörülen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretimi çevresine uygun olarak, yani din öğretimi programı olarak hazırlandı. Eğer 24. maddenin ikinci kısmında öngörülen, ancak örgün eğitimde henüz yürürlüğe konulamamış olan dini ya da mezhebi eğitimi olarak, yani annesinin isteğine bağlı din eğitimi programı hazırlanmış olsaydı, o zaman böyle bir talep haklı olabilirdi. O zaman mezhebi eğitime uygun bir program hazırlanabilir. Ama din öğretimi yapılan bir derste, konun paydaşlarına danışılması şart değildir. Tabii ki, bu onların Mutlaka onların ihtiyaçları ve taleplerinden habersiz bir program hazırlandığı anlamına gelmez. Bu konudaki talepleri, toplumsal ihtiyaç analizler yoluyla bilinmektedir. Ayrıca bu konudaki talepler, basın ve yayın yoluyla ve yazılı literatür yo-

luyula her ortamda dile getirilmektedir. Din Kültürü dersi için, Şafii, Hanefi, Caferi, Nakşibendi, Bektaşî ve diğer bütün dini-toplumsal oluşumların tamamına danışarak bir program hazırlamak da kolay değildir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretimi, Sosyal bilim yaklaşımı çerçevesinde öğretilmektedir. Bunun bilimsel verilere ve tarihsel gerçekliklere dayalı, hurafelerden uzak olması son derece önemlidir. Menkıbevî olan kısım, kendi özel mekanlarında verilebilir. Eğer Alevîler ve Bektaşîler, Alevilik din dersi veya Alevilik eğitimi dersi istiyorlarsa; Mevleviler, Nakşîler ya da Kadiriler, bir tarikat eğitimi istiyorlarsa bunun okula taşınması mümkün değildir. Çünkü Türkiye toplumunda mezhebî ve meşrebî kimlikler birbirleriyle iç içe geçmiştir. Birbirinden bütünüyle ayırmak imkansızdır. Örneğin farklı mezhep mensupları aynı tarikatta yan yana bulunabilmekte, farklı mezhep ve tarikatta olsalar dahi güçlü bir İslam kimliğinde birleşmekte. Bektaşîler, tarih boyunca Şeriat makamına ait ibadetleri yerine getirirken Hanefîliğe göre yapmışlardır. Bugün doktrin merkezli bir eğitim yapılacak olsa, hangi ölçütlere göre farklı programlar yapılacaktır? Mezheplere göre mi, Tarikatlara göre mi, yoksa cemaatleri göre mi? Bu farklılıklar Türkiye'nin her yerinde temsil edilmediğinden ülke genelinde uygulanan bir programa her mezhep veya meşrebe ait seçmeli bir din dersi koymak sorunu çözmek yerine daha büyük sorunlara yol açacaktır. Bazı yerlerde 10 kişiyi bile aşmayan durumlar söz konusudur. Dolayısıyla pek çok açıdan bunun gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir: 1. Mezhepler ve tarikatlarla ilgili verilecek bilgiler 7 yıl veya 10 yıla uzatılacak kadar geniş değildir. Bunlar bir dönemde, en fazla bir yılda verilebilecek kadardır. Böyle olduğu takdirde, Lise 2. veya 3. sınıfta ders saatini iki saate çıkararak bu konular öğretilir. 2. Bu tür bir eğitim, yetişkinlere yönelik bir eğitimidir. Çocuk yaşta için okula taşınması mümkün değildir. Adı ne olursa olsun ve hangi yöntemi kullanırsanız kullanın, bu tür eğitimler kendi özel ortamında verilir ve sınıfa1 ortamına taşınmaz. Burada çözüm, bunların geleneksel ortamlarında verilmesinin imkanlarını araştırmaktır. Öğretime ilaveten farklı anlayışların kendine özgü eğitimi yapılacaksa, talebin olduğu yerlerde halk eğitim merkezleri yoluyla pedagojik formasyon almış kişiler tarafından verilebilir. Örneğin Aleviliğin eğitimine ihtiyaç duyanlar, gidip oralarda alabilir. Bu mekanlar, Cemevi, Halkeğitim merkezleri, camilerKur'an Kursları, Yaz kursları olabilir. Ama bunlara özel programlar, bilimsel program anlayışıyla yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu eğitimin, Diyanet teşkilatındaki pedagojik formasyon almayanlar tarafından verilmesi doğru değildir. Pedagojik formas-

yon almış kişiler, bu eğitimi verebilir. Bu eğitim sınıfa taşındığı zaman, uygulanması mümkün değildir. Çünkü Batı'da bile, her mezhebin veya dinin bir sınıf açıp kendi din eğitimi verilebilmesi için asgari bir sayıya ulaşma şartı aranmaktadır. Bu 8 veya on kişi olabilmektedir. Türkiye her okulda bu sayıyı bulmak mümkün değildir. Bu durumda, daha büyük mağduriyetler doğacaktır. Yani dinî özgürlüklerin önünü açalım derken, özgürlüklerin önüne daha büyük engeller çıkarmış oluruz. Onun için bunun okul programları dahilinde sınıf ortamlarında değil, özel mekanlarda veya program dışında okullarda verilmesi daha mantıklıdır. Ama İslam'la ilgili hangi eğitim türü ya da hangi alternatife geçilirse geçilsin, Türkiye de mutlaka her Türk vatandaşının katılacağı ortak bir İslam ve din kültürü dersinin devam etmesinden yanayım. Ve bunun sürmesi gerekir. Bu kadar bilgiyi yeterli görüyorum. Ama sorular olursa daha fazla bilgi verebilirim.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Ahmet Hikmet EROĞLU): Bu programa, Alevilerin de kendilerini bulacağı bu programa neler eklendi? Aleviler ne talep ediyorlar? Farklılıkların zenginlik olarak bir arada yaşatılabileceği ve öğretilabileceği fikrine ne kadar sıcak bakıyorlar. Yani Alevilerin bir önerileri var mı? Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitapları Alevilerin arasında ne kadar kabul görüyor? Alevilerin taleplerine ne kadar cevap veriyor? Programa konuların tamamına karşılar mı? Kendilerinin de temsil edildiklerine inandıkları bir programa sıcak bakacaklar mı? Yoksa bütünüyle farklılaşmayı mı istiyorlar? Bunu isteyenler kimler ve tabanda ne kadar temsil ediliyorlar?

SÖNMEZ KUTLU: Ashında Türkiye'deki Aleviler arasındaki farklılıklar bu konulara da yansımaktadır. Aleviler arasında, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin statüsü ve içeriği konusunda talepler birbirinden farklıdır. Bir kısmı zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kalksın diyor. Bir kısmı Alevilik de yer alsın diyor. Ama yapılan araştırmalar, Alevi ailelerin İslam hakkında ve Alevilikle ilgili bilgilerin okulda ehil kişiler tarafından verilmesini istediklerini gösteriyor. Yalnız bazı çevreler Alevilikle ilgili konuların bilgileri takdir edecek yerde burada verilen bizim Aleviliğimiz Aleviliğimiz değil diyorlar. Yani şu anda Aleviliğin geldiği bu noktada okullarda hangi adla ders koyarsanız koyun, ne tür bilgiler verirseniz verin, isterseniz sırf Alevilik eğitimi verin, mutlaka buna da karşı çıkılacaktır. Ama programa konulmasını takdir eden dedeler de var. İzmir'de yeni programlarda Aleviliğin ne şekilde yer aldığını öğretmenlere anlatılırken, orada Cemevinde görevli iki dede de vardı. Programın sonunda birisi kalktı ve

şunu dedi: "Hocam 20 yıl önce neredeydiniz." Bu konuya sağduyuyla yaklaşanlar da var. Ancak konulan konulardan ilgili çevreler hala habersiz. Ama şunu açıkça söyleyeyim, şu anda verilen bilgiler, henüz Aleviler tarafından bilinmiyor. Yeni yeni farkına varılmaya başlandı. Alevilik-Bektaşilik hakkında programda yer alan konulara gelince, üç farklı şekilde yer verildi. Birincisi okuma parçaları şeklinde yer aldı. Mesele Hz. Ali'nin tarihsel kişiliği ile ilgili bir parça kondu. Alevi şairlerin Peygamberle ilgili nefesleri, Sünnilerin şiirleri ve naatlarından örneklerle birlikte verildi. İkincisi, alt başlıklar şeklinde yer verildi. Örneğin Caferiliğe fıkah mezhebi olarak yer verildi. Orada 12 imam hakkında bilgi verildi. Bektaşiliği anlatırken de bu konuya girildi. Üçüncü olarak ünite olarak yer verildi. Örneğin İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar başlığıyla bir Ünite konuldu. Burada Cem nedir? Cemdeki 12 hizmet nedir? Tevella nedir? Teberra nedir? Bütün bu konular topluca 12. sınıfta verildi. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında Alevilikle ilgili toplam 40 sayfaya yakın bilgi verildi. Peki, Nakşibendilikle ilgili bilgi var mı? Yok. Niye yok? Hem politik bir algılamaya sebep olacağı için ve de talep olmadığı için. Fakat gerektiğinde Yeseviliğin altında işlenebilir. Alevi-Bektaşilerin taleplerine gelince; aslında konulmasını istedikleri konuların hemen hemen tamamı kitaplarda var. Almanya'da, Fransa'da ve Türkiye'de Alevi Din Dersi için hazırlanan kitaplar var, ben onları da inceledim. Bu kitaplarda, aslında hem tarih var, yani Emeviler döneminde yaşanan Kerbela hadisesi vs konuları var, hem de dinler tarihini ilgilendiren konular var. Özellikle Almanya ve Fransa'da yayınlanan bazı yazılar, mesela öğrenciler arasında birlikte yaşama kültürü verilirken, Hıristiyanlar nasıl öteki olarak birlikte yaşama kültürünü tecrübe ediyorsa, bir Sünniyi'de onlara denk bir statüde veriyor. Hatta Hıristiyanlığa daha hoşgörülü davranılıyor. Yani bu kitaplarda Alevilik, İslam'dan, Türk kültüründen, Sünnilikten bütünüyle farklılaşmış, bazen din bazen yarı din, bazen farklı bir dünya görüşü olarak sunuluyor. Orada yapılan doğrudan Alevilik eğitimi de değil. Gelenekli Aleviliğin eğitimi hiç değil.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Recep KILIÇ): Din kültürü derslerinin kaldırılması talebinin çoğunluk tarafından benimsendiğini söylediniz. Bu örgütlü Alevilik için mi söz konusu, yoksa Anadolu da yaygın olan geleneksel Alevilerin talebi mi?

SÖNMEZ KUTLU: Aslında burada bir kaç sorun var. Halk bilgilendirilmediği için örgütlü Alevilik onları yönlendiriyor. Ve diyorlar ki bu program Sünnilerin programıdır ya da Sünnî programdır. O zaman bu ders

kaldırılmalıdır. Çorum ve Amasya bölgesinde Alevî aileler üzerinde yapılan bir araştırmada, Din kültürü dersleri okullarda mı okul dışında mı verilsin sorusuna % 60 oranında dersin okulda verilmesi cevabı verilmiş. Demek ki faydasını görüyorlar; bir şeylerin farkındalar. Ama örgütlü Alevilik bunu çok farklı algılıyor. Yani halkın tamamı dersin kalkmasını istemiyor. Aslında halkın bu konuya nasıl baktığı tam olarak bilinmiyor. Bilindiği kadarıyla halk, örgütlü Alevilikten farklı düşünüyor.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Bence halk ve örgütlü Alevilik ayrımı üzerinde biraz daha ayrıntılı durmak gerekiyor. Çünkü örgütlü Alevilik de yek pare değil. Devletin okulunda açtığı derste kendini bulmak isteyen Alevilerle bu derslerin ciddiye alınmamasını isteyen Alevileri ve kendi derslerinin kurulmasını isteyen Alevileri ayrıntılı değerlendirmek gerekiyor. Sanki bu şekilde 3 grup var gibi geliyor bana. Birinci grup normal halk. Bunlar ders olsun biz de bu derste yer alalım. Okulda din kültürü dersi olsun, İslam Öğretilsin ama içinde Alevilik de olsun, biz çok seviniriz diyen Alevilik. Araştırmalar bunu gösteriyor. Hem Amasya, Çorum hem de Antalya'daki araştırmalar bunu gösteriyor. Ama ateist Aleviler, yani bir zamanlar ateist olanlar Türkiye'deki örgütlü Aleviliğin içindeki taleplerini ifade ederken peşinden şunu söylüyorlar; aslında hiçbiri yer almasa iyi olur. Yani bu ders kaldırılınsın. Ders devam edecekse biz de girelim içine. Ama ders kaldırılırsa daha iyi olur diyenler var. Bunları ikinci grup olarak niteleyebiliriz. Bir de üçüncü grup olarak Alevileri ayrı bir dinî cemaat olarak görenler var. Batılı anlamda, kilise hükmündeki dinî cemaat ayrı bir din gibidir. Buna benzer söylem sahipleri var. Bunlar da illa ayrı bir Alevilik dersi olsun diyorlar. Bence bunlar farklı, bunlar ateistlerin bir yansıması olabilirler. Ama ayrıca değerlendirmek lazım. Çünkü bunlar mevcut dersi Sünni ilan edip, "Sünnilere zaten yer veriliyor, bu öğretim de değil eğitimidir. Dolayısıyla aynı hakkı bize de verin eğitim olarak" talebinde bulunuyorlar. Bunun arkasındaki küreselleşme politikalarını görmek gerekir. Küreselleşmenin bir diğer adı da "globalleşme", globalleşmenin çok önemli boyutu da "glokalleşme"; "çok kültürlülük" ya da "çok költürçülük" anlayışı çerçevesinde, ana ayağını etnik azınlıkları tanıtmak oluşturmaktadır. Bu çerçevede dinî azınlıkların da, yani bir dinin içerisinde veya bir milletin içerisindeki alt kültürler diyebileceğimiz ya da alt dinî gruplar diyebileceğimizin de tanınmasını istenmektedir. Burada "tanıma" kavramı çok önemlidir. Diğerlerinin onları tanımasını öngörüyor. Dolayısıyla Türkiye'de yaşayan Kürtlerle veya diğerleriyle ilgili politik süreçlerde yaşananlar ile Alevilikle ilgili yaşananlar birbirine paralel-

dir. Bunun bir ikinci ayağı vardır. O da, Hıristiyan mentalitesine ve Avrupa başta olmak üzere yaşanan Hıristiyan menşeli dinî tecrübeye dayalı olarak okulda dinin cemaat olarak temsilinin sağlanması mücadelesidir. Bu mücadeleyi tanınma ve tanınmışlığın devamını sağlama olarak anlayabiliriz. Mesela bunu Almanya'daki yapılanmalarda görebiliyoruz. Avrupa'nın geneline baktığımız zaman, daha modern, vatandaşlık eğitimine hizmet edecek ortak kültürleyici bir din dersi arayışı da vardır. Norveç, İsveç hatta İngiltere daha genelleştirip Hıristiyanlık, dünya dinleri, ahlak ve dünyevi görüşler gibi dersler ihdas ediyorlar. Bu tür ders arayışlarına girdiler. Kuzey ülkelerinin çoğu biliyorsunuz bugüne kadar devlet dini olan ülkelerdir. Yeni yeni 2000'li yıllarda bu sistemden vazgeçiyorlar. Danimarka ve civarındaki ülkeler bunlara örnek verilebilir. Benzer arayışları Almanya'nın Kuzey eyaletlerinde de görüyorsunuz. Kiliseler bu gidişattan memnun değiller. Çünkü hem Katolik kilisesi hem Protestan kilisesi, devletler ve bu devletler içerisindeki eyaletlerle iki eşdeğere yakın muhatap olarak sözleşme imzalayıp, okulda temsil ediyorlar. Söz hakkı verip kendi dinlerinin ne olduğunu kendileri karar veriyorlar. Ne öğretilecek, ne öğretilmeyecek ve bunu kim öğretecek gibi sorulara cevap buluyorlar.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Süleyman Hayri BOLAY): Hacettepe'de öğretim üyesi iken bir çocukla karşılaştım. Çocuğa nerelisin dedim, Sivaslıyım dedi. Neresindensin dedim Yıldızeli'ndenim dedi. Hangi köyündensin dedim falanca köydenim dedi. Ben 1961 seçimlerinde orada görevliydim dedim. Çocuk, yoksa, Süleyman Hayri Bolay mısınız, dedi. Delikanlı, 30 yaşında yok, aradan 35 sene geçmiş. Nerden biliyorsun dedim, o da bizim köyde isminiz devamlı anılır dedi. Bu yüzden iyi intiba ve değer vermek çok önemli.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Dolayısıyla Avrupa'nın genelinde özellikle Almanya'da görülen bu gidişattan kiliseler memnun değil. Mevcut durumdan ise özellikle sosyal demokratlar ve entelektüel kesimler memnun değiller. Onun için de İslam'ın ve Müslümanların böyle tek bir ders elde etme yönündeki çabalarına kiliseler de karşı çıkıyor. Çünkü Müslümanlara Avrupa okullarında tek bir din dersinin verilmesi demek, -bunu da devlet verecek ve bu da din kültürü, yani İslam kültürü olacak- o zaman Hıristiyan'ların da aynı doğrultudaki arayışlarının desteklenmesi anlamına geliyor. Kiliselerin bu politikasını Hıristiyan demokrat partilerin desteklediklerini söylemek lazım. Mesela geçenlerde bir haberle karşılaştım. 2008 Kasımı'nda yapılmış. Katolik Hıristiyan ve Müslümanlar dersin mezhebe bağlı niteliğinin değişmemesi konusunda ortak hareket etme

kararı almışlar. Bunu deklare ediyorlar. Kilise ve Müslüman cemaatleri de mülkiyetleri içine alarak. Bunların içerisinde Müslüman temsilciler de var. Bu dersin din kültürü şekline dönüşmemesi, mezhebî/doktriner karakterini koruması gerektiği konusunda karar alınmıştır. İşte Aleviliğin özellikle Almanya da ayrı bir cemaat gibi ve ismiyle Alevilik dersi verilmesi Müslümanlara da eğer siz de aleviler gibi teşkilatlanmanızı tamamlayıp da devletin karşısına muhatap olacak hale gelirsiniz, size de İslam dersi veririz demelerinin arkasında bu saydığım küreselleşmeden kilise politikalarına kadar uzanan bir süreç vardır. Türkiye'de ayrı Alevilik dersi peşinde koşanlar, işte bunlardır. Onlar, Avrupa'daki gelişmelerin uzantısını Türkiye de görmek isteyenlerdir. Avrupa'da Aleviliği yeniden tanımlamaya çalışıyorlar. Bu amaçla kitaplar yazıyorlar. İnanç esaslarını ibadetlerini koyup bir kredo yaratmaya çalışıyorlar. Ben buna "mezhep-din", yani din hükmünü kazanmış mezhep diyorum. Din hükmünü kazanmış dini cemaat olma eğilimindedirler. Batı hukuku ve Hıristiyan mantalitesi buna uygundur. Çünkü Katoliklik bir mezhep, ama aynı zamanda bir din; yine Protestanlık bir mezhep ve aynı zamanda bir din. Dolayısıyla "Katolik din dersi" dersiniz "Hıristiyan din dersi" demenize gerek yoktur. Aynı şekilde Alevi din dersi, İslam din dersi var. Şimdi bu ikisinin yan yana mevcut olduğunu düşünürseniz ya ortada 2 din vardır ya da din hükmünü kazanmış iki mezhep söz konusu olur. Böyle bir ayrımı doğru görüyorlar ve Türkiye'ye gelen bu Sünnî din dersidir, Alevilere de aynı hak verilmelidir diyen görüş batı kaynaklıdır. Özellikle Almanya kaynaklı olarak Türkiye'ye gelmeye çalışıyor. Alman okullarındaki Alevi din derslerinde kaynak olarak kullanılmak üzere yazılan bir kitapta Aleviliğin menşei hakkında 3 görüş vardır deniyor. Birincisi; Aleviliğin eski Türk inanışlarından gelip İslam motifleriyle karşılaşmış ve kaynaşmış olarak gören görüştür. İkincisi; İslam'dan Hz Muhammed'in damadı ve halifesi olan Hz Ali'den gelip Türk motifleriyle kaynaşmıştır diyen görüştür. Üçüncüsü ise Anadolu'daki eski kültürlerden ve dinlerden gelip sonradan Türk ve İslam motifleriyle karşılaşp, Ali motifiyle birleşmiş olduğu görüşüdür. Bu üçüncüsü daha bilimsel ve daha güçlü bir görüş olarak sunulmaktadır. Yani aslında Almanya'da yapılmış çeşitli araştırmalar da vardır bu konularda. Aleviliğin menşei buraya dayandırmak ve Fransa'daki Esat Korkmaz'ın; ayrı bir felsefi dindir, ayrı bir yaşam biçimidir gibi tanımlarını dayandırmak istediği yer oraya kadar uzanıyor.

SÖNMEZ KUTLU: Orada bilimsel diye ifade edilenin Türkiye'de son yıllarda ve batıda yapılan 200 yıla yakın araştırmalarda, Alevi-Bektaşî

özellikle Alevi adı altında Anadolu'da Hıristiyanlığın bir kırılması olduğunu ve de bu topraklardan çıkan bir alev olduğunu dolayısıyla, İslam'dan daha ziyade Hıristiyan kültürü ve batı kültürüyle daha yakın olduğu görüşüne dayandırılmaktadır. Böylece de bilimsel dediklerini temellendirmeye çalışıyorlar.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Süleyman Hayri BOLAY): Bana denildiğine göre Esat Korkmaz Alevî menşeli değildir. Sünnî menşelidir kendisi. Marksist, komünist olduğu için 1970-80'den önce de hapishanelerde yatan bir adamdır. Bu işlere soyunmuş, Berlin'de bir yayınevi var diye biliyorum. Berfin diye bir yayın evi var. 1. Alevi Sempozyumu'nda bir tebliğ sunmuştu. Tebliğde Hz. Ali, Allah inancı, İslam inancı v.s. Alevilikte yok dediğinde salondaki Bektaşî olan cemaat bunları protesto etti, biz Müslümanız, Allah'a da, Peygamber'e de inanırız, sen bizi temsil edemezsin diye protesto ettiler. O da çekilmek zorunda kaldı. Benim sunduğum tebliğ de Hacı Bektaşî Velâyetnamesi'ndeki ibadet unsurlarıydı. Orada 30 çeşit ibadet unsuru buldum. Aleviler bu tebliğden memnun oldular. Fakat Esat Korkmaz oradaydı. O günden sonra bana 10 tane kadar kitabını gönderdi, Berfin yayınlarından. Birisi "Alevilik felsefî bir dindir" adındaki hacimli kitabı

Çünkü İzzettin Doğanlar v.s. İslam'a sarılır görmekle beraber bize ibadet konusunda baskı yapmayın derler. Ben de tebliğimde özellikle belirttim, ibadet baskısını Sünniler değil, bizzat Hacı Bektaşî Veli dayatıyor derdim. İlk olarak bu farklılığı gidermek lazım. 2. olarak bu programı lise 4'e bırakmamak lazım, lise 4'e İslam Felsefesi gibi dersler koymak lazım. Çünkü Milli Eğitim'in kabul ettiği esasta çalışkan olanlar 3 senede mezun olacak. Büyük ihtimalle de böyle olacak. Ötekiler de mezun olmadan bu bilgileri almalılar. 4.sınıftaki dersi 3'e sıkıştırmak lazım, hatta o 40 sayfalık bölümü de 50 ya da daha fazla sayfaya çıkararak genişletmek de mümkün. Dolayısıyla böyle bir barış yolu, uzlaşma yolu bulunabilir.

SÖNMEZ KUTLU: Yalnız hocam, burada bir sorun var, surelerin ezberlenmesiyle ilgili. Burada iki tarafı da göz önünde bulundurmak gerekiyor. Birçok aile diyor ki, ben çocuğumun okulda sureleri ezberlemesini istiyorum. Sünni olsun olmasın, birçok aile bu talepte bulunuyor. Bir kısım Alevilerin din dersinde bize Sünnilik öğretiliyor, sureler ezberletiliyor demelerinin sebebi yanlış bilgilerdir. Çünkü bu ders Sünnilik değildir. Namazı öğretmek, namazı Hanefîliğe göre anlatmak Sünniliğin bir şeklidir. Fakat Anadolu'nun tecrübesi, 500 yıldır Bektaşî olanlar namaz kılyorsa ki ki-

lanlar tarihte de vardı şimdi de var. Bunların namaz kılış biçimleri Hanefiliğe göredir. Bu Sünnileşme değil, Aleviliğin kendisinde var. Eskiden beri bizde mutlak bir heterodoksi ve mutlak bir ortodoksi yok. Kimlikler, o kadar iç içe geçmiş ki, mesela Zeydilerin Orta Asya'da yayılanları, 3. asra kadar Hanefî fıkıhıyla amel ediyorlar; Mutezile de, aynı şekilde. İslam mezhepleri hakkında, bütünüyle Sünniliktir veya Sünnilik değildir gibi bir ayırında bulunamayız. Nitekim İbni Arabî Malikidir, ama fikirleri dolayısıyla "şeyhi'l-ekfer" olarak itham edilmiştir, Yani bizde farklı kimliklerin geçişgenliği söz konusudur. Aleviler, hiç sure ezberlemez söylemi doğru değildir. Daha önceki programlarda sure ezberi, namaz suresi ezberletiliyormuş şeklinde algılandı. Bu programlarda da sure ezberleri var. Fakat ben Cemlere de katıldım, mesela cemlerde İhlâs Suresi okunuyor, Fatıha Suresi okunuyor. Dolayısıyla bir Alevinin bizde sure ezberletilmesin demesi sahici bir talep değil. Bu, örgütlü Aleviliğin ve sure ezberlemeyi Sünnilik olarak görenlerin itirazıdır, ama başka bir itiraz da var. Bu öğretimse, neden ezber var bunda, bu da laiklerin itirazı. Ben Talim Terbiye'de bunu söyledim; biz bunu aşmak için programı hazırlarken de buraya surelerin ezberletilmesi şeklinde koymayalım, öğrenci sureleri anlamlarıyla birlikte öğrenir şeklinde koyalım. İsteyen ezberlesin.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Süleyman Hayri BOLAY): Bence sure değil de ayetleri koyalım. Alevî dedesi başladığı zaman kendileriyle ilgili ayetleri, sanki ötekiler yokmuş, sadece o ayetler varmış gibi bir bir sıralıyor, onları ezberlesin, onları okusun diyor.

SÖNMEZ KUTLU: Fakat, sadece sure ezberletilsin veya ezberletilmesin diye tartışmak yanlış. Bunun hem pedagojik hem de toplumsal talepler açısından başka yönleri var. Din kültürü programlarının tanıtımını yaparken öğretmenlere soruyorum; sure ezberletmeyi sınıf ortamında ne kadar başarıyorsunuz? Birçok öğretmen, Sünni çocukların da ezberleyemediğini söylüyor. Biraz gerçekçi olmak zorundayız.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Ezberletmeye çalışanlar da sadece ezber üzerine gidiyor, başka bir şey öğretmiyor.

SÖNMEZ KUTLU: Evet, sure ezberletmekle dersini geçirenler de var. Ama bunlar çok az sayıda. Talim Terbiye'de bu sureleri ne kadar verebiliriz dedim? Ama toplum, haklı olarak, çocuğunun bu sureleri sınıf ortamında ezberlemesini istiyor, başka yerlere gitmesini istemiyor. Oranları bilmiyorum, ama sureleri okulda ezberleyenler de var. Ben, okullarda ezberletilmesi yerine camilerde yaz kurslarında ezberletilmesinin daha ger-

çekçi oluşuna inanıyorum, ancak sure ezberinin programlarda yer almasına karar verildi.

DİNÎ ARAŞTIRMALAR (Süleyman Hayri BOLAY): Madem Aleviler, Fatiha'yı, İhlas'ı ve bazı ayetleri okuyorlar, zaten namaz için bu iki sure yeterli, bu ikisini tam olarak öğrenseler yeter.

DİNÎ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde surelerin ezberletilmesi daha önceden stratejik olarak düşünülmüştü. Dile getirilir veya getirilmez ama iki hedefi vardır; birincisi bu derste iki satır ayet bile öğretilmiyor iddiasından kurtulmaktır. Çünkü biliyorsunuz, 'yok resmi İslam öğretiliyor, yok devlet dini manipüle ediyor, yok dini kontrol altına almak için öğretiliyor' gibi bir sürü iddialar var. Eğer siz orada birkaç dua ve birkaç sure öğretmezseniz, halkın nezdinde bu derse karşı, bu meyandaki şüpheler veyahut da bazılarının bu iddialarının makes bulması ihtimali artıyor. İkincisi ve daha açık olanı ise öğretmenlerin ortaya çıkaracağı bu boşluğu bazı cemaatlerin istismar etmesinin önüne geçmek. Herkesin kendi dindarlığı için ihtiyaç duyacağı bilgiyi alabilmesi hedeflenmiştir. Kılar kılmaz, okur okumaz bunlara karşı böyle bir hedefim yoktur iddiasındadır din dersi. Yani bu ikili stratejik amaçtan vazgeçilip geçilemeyeceği üzerinde düşünülebilir. Vazgeçildiğinde yerine nelerin konulacağı üzerinde düşünmek lazım.

SÖNMEZ KUTLU: Burada eklemek istediğim bir şey var. Üçüncü bir amaç da şudur: Biliyorsunuz, 28 Şubat'tan sonra çıkan yönetmeliklerde ilköğretim 5'i bitirmeyen yaz kurslarına gidemez. 5'i bitirmeyen bu kurslara gidemez dendiğinde, bu çocuklara sure ezberlemeyi yasaklamış oluyorsun. Yani yaz kuran kursunda (cami de dahil) da okul ortamında da yasaklamış oluyorsun. Eğer böyle bir yasağı kaldırırsanız, yaz kurslarına gidebilir, bu bir anlam kazanır, bunu kaldırmak lazım önce.

DİNÎ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Bu stratejik düşünceden vazgeçecekseniz, bunu kaldırdığınızda yerine neyi ikame edeceğinizi düşünmeniz lazım.

DİNÎ ARAŞTIRMALAR (S. Hayri BOLAY): Buna şu da katılabilir; oradaki bir takım muhalifleri ikna etmek bakımından. Çünkü Cemal hoca dedi ki; bu tutumdan Sünniler memnun değil, çünkü bir namaz suresi zor öğretiliyor, bir Kur'an-ı Kerim parçası öğretilmiyor. Onun için bir taraftan Kur'an-ı Kerim dersi orada seçmeli olarak konulsun tezleri var. Bundan memnun olmayanlar çocuklarının daha sağlam dinî bilgi almasını ve öldükleri zaman bunların arkasından hem ahlakî bir hayat yaşayarak hem ibadetle Fatiha göndermesi için İmam-Hatip tercih ediliyor. İmam-Hatip'

lerin çoğalmasının sebebi budur. Bunlar da İmam-Hatip'lere rağbeti azaltmak istiyorlar. Rağbeti azaltmak için de ilkokuldaki din dersi programlarını kuvvetlendirmek lazım.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Recep KILIÇ): Ama tabii burada yeni bir durumda söz konusu; geçenlerde de Cemal hoca bunu gündeme getirmişti. Yani yeni bir durum var o da nedir; Sünni kesim diyor ki, bu dersin zorunlu olmasına ihtiyaç yok, şöyle adam akıllı bir ders koyalım, herkes kendisini olduğu gibi, nasıl istiyorsa, anlatabildiği, öğretebildiği bir din dersi koyalım diyenler var.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Evet isteyen alsın, ama adam gibi bir ders okunsun diyorlar. Yani ben bu itiraza zaten endişeyle yaklaşıyorum. Bunu diyenlerin önemli bir kısmı da, isteğe bağlı dönemde ders okutmuş hocalardır. Onlara şöyle soruyorum; siz okuttuğunuzda adam gibi öğretebildiniz mi? Yani okulda 80 öncesi din derslerinin isteğe bağlı olduğu zamanda bu din bilgisi dersini seçip gelen öğrencilere, istediğiniz gibi, onları dindar kılacak şekilde, beklenildiği gibi din öğretebildiniz mi? Bu soruyu soruyorum, kendimiz de o zaman o dersi okuduk. Literatüre yansıdığı kadarıyla, başarının daha az olduğunu gördük. Öğrencinin önemli bir kısmında seçme seçmeme gibi durum yaygınsa, mesela okulun hepsi seçiyorsa çok fark etmiyordu, bir kısmı seçiyor bir kısmı seçmiyorsa, öğrenci öğretmenden adeta, seçtik de kıymet bilmiyorsun gibi minnettar olmasını bekliyor.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Süleyman Hayri BOLAY): Ben o dönemde öğretmen okulunda da, ortaokullarda da öğretmenlik yaptım. 1960-1970 yıllarından 1980'e kadar seçmeliydi. Bunda birinci olarak Cemal hocanın dediği durum ortaya çıkıyor. İkinci olarak, seçenler derse giriyor, şöyle böyle bir şeyler öğreniyor. Ama seçmelileri idare ne yapacak? Diyelim ki 50 kişiden 25'i seçmedi, o ders boyunca seçmeyen 25 kişi dışarıda avare oluyor. Dışarıda gürültü yapınca idare bu boş öğrencilerin sorumlu olmandan dersi dinlemelerini hocalarından rica ediyorlar. Seçen öğrenciler seçmeyenlere gâvur gözüyle bakıyor. Dolayısıyla ders yeniden mecbur edildi. Şimdi de sınıflarda aynı problem olur.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Dersi isteğe bağlı da yaparsanız, sure de ezberletseniz birçok seküler dersin olduğu bir ortamda zaten dini sınırlı olarak Öğretebilirsiniz. Yani bu alanı bizim çok iyi değerlendirmemiz lazım.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Süleyman Hayri BOLAY): Burada bence esas olan şu; 32 farz dediğimiz şey pratik bakımdan çok faydalı. Ben gerek

öğretmen okulunda gerek ortaokulda 32 farzı öğretiyordum. Onun dışında hangi bilgi nerede olacak onun yerine gösteriyordum. Dini sevdirmek bilincindeydik. Dine karşı olanların yanlış olduğunu anlatmak gerekiyor, ötesini nerede öğrenirse öğrensinler. Temel bilgiler verilsin, sonra sevgi esas alınsın; din sevgisi, Peygamber sevgisi, Allah sevgisi... Sonra liselerde inançları sarsan ideolojilere karşı mücadele edilsin. Sonra zaten çocuk kendisi yolunu bulur. Dolayısıyla bence bilgi üzerinde çok durulmaması lazım.

SÖNMEZ KUTLU: Bugün Türkiye'deki din eğitimi taleplerinde, din eğitiminin yönünü belirleyecek olan batı kaynaklı taleplerdir. Artık Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde kişiler ve örgütler, Avrupa'daki ortama göre haklarını talep ediyor. Batı'da kiliseler devlet tarafından tanınmış. Acaba Avrupa'ya giriş sürecinde böyle bir yapı Türkiye'ye taşınırsa, Türkiye'yi nasıl etkiler? Benim kanaatim, geleneksel yapılardan –Hanefilik, Maturidilik, Eşarilik, Şafilik, Caferilik- Caferilik günümüzde örgütlenmeye başladı ama diğerlerinde modern anlamda bir örgütlenme yok. Dolayısıyla Batı'daki standartlara göre, bugün halkın çoğunluğu bunlara mensup olmasına rağmen, hak talebinde örgütlü olarak ortaya çıkabilecek bir yapıya sahip değiller. Avrupa standartlarına göre bunlar muhatap kabul edilmez. Şu anda Türkiye'de muhatap alınabilecek, Batı ölçütlerine göre, modern dini cemaatlerdir. Nitekim Avrupa'da dini cemaatle tüzel dini kişilikler olarak kabul edildi ve onlara bazı haklar verildi. Örneğin Süleymanlılara ve Milli Görüş'e İslam din dersi hakkı verildi. Aslında din, bu yapılar üzerinden politikleşecek ve daha büyük sorunlar ortaya çıkacaktır. Avrupa kasıtlı olarak bunları (cemaatleri) sanki dinin temsilcileriymiş gibi görüyor. Ne Milli Görüş, ne Süleymanlılık, ne de Alevilik dini bir örgütlenme değil. Cemal Bey'in dediği gibi Din Dersi hakkı ve diğer bazı haklar elde edebilmek için kurumsallaşmanın tamamlanması gerekir. Avrupalı Hıristiyan teologlar, Alevilere bu kurumsallaşmalarını tamamlamalarını telkin etmektedirler.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): En önemli hususlardan biri de bu. Avrupa'daki hukuki yapılanma burada da yerleştirilmek istiyor. Oysa Avrupa'da Hıristiyanlığın din ve mezhep mantalitesine uygun bir hukuk var.

SÖNMEZ KUTLU: Yani bizi Hıristiyan kültürüyle yeniden yapılandırıyorlar. Biz bir anlamda Protestanlaştırıyoruz veya Katolikleştiriyoruz. Bu yapılanma Almanya'da yaşandı. Alevi Birlikler Federasyonu başlangıçta politik bir kurumsallaşmaydı. Sonra dediler ki; siz din dersi hakkı

istiyordunuz. Durun bakalım. Siz politik bir örgütlenmesiniz. Hayır dediler, biz dinî toplumsal bir yapıyı temsil ediyoruz. Mahkemeye verdiler. Mahkemede bir hukukçu bilirkişi olarak rapor verdiler. Bu doğrultuda Alevilerden bir tüzük değişikliği istediler ve Aleviler de tüzüklerini değiştirdiler. Tüzüğe Alevi cemaatinin temsilcisi olarak örgütlenmiş bir yapıyı, maddesini koydular. Bundan sonra onlar, dini-toplumsal bir yapı olarak görülen Aleviliğin temsilcisi kabul edildiler. Böylece birkaç eyalette programlara Alevilik din dersi konuldu. Avrupa'daki hukuki yapı Türkiye'ye taşınırsa, yeni cemaatler tüzel kişilik olarak görülecek ve onların din dersi hakkı elde etmeleri sağlanacaktır.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (Cemal TOSUN): Alevilerin orda o hakları almaları, oradaki hukuksal çerçevede normal gözüktüyor, kaçınılmaz görünüyor. Ama sorun, aynı yapının aynı hukuksal çerçeve içerisinde Türkiye'den beklenti haline gelmesi, yapılmadığında da hem hukuksal hem de diğer değerler anlamında, kısmen içinde olduğumuz, tamamen içine girmek istediğimiz Avrupa konseptine aykırı görünmektedir. Yani aslında Avrupa'ya girmek istiyorsanız bu hukuki konsept de size lazım, bu noktaya getiriliyoruz şimdi. Sanki Sünnilik Alevilik gibi bir ayırım olacakmış gibi görünüyor. Ama aslında Sünnilik, Hanefilik diye bir şey de yok. Cemaatlerimiz var bizim, Nurculuk var Süleymancılık var. Yani Türkiye'de böyle bir hukuksal yapılanma olursa artık din dersi talepleri aynı Almanya'da olduğu gibi bu tür cemaatlerden gelecek.

SÖNMEZ KUTLU: Benim demek istediğim Avrupa'nın hukuk sistemine göre, bir muhatap arandığında, bu muhataplar geleneksel mezhep ve tarikatlardan oluşan dinî-toplumsal yapılar olmayacaktır. Aksine günümüzde Örgütlenmiş siyasî ve politik yapılanmalar, tüzel kişilik muhatap alınacaktır. O zaman daha büyük sorunlar yaşayacağız. İslam yerine Nurculuk, Süleymancılık, Milli Görüş, Alevilik gibi örgütlenmelerin İslam algıları öğretilmek zorunda kalınabilir. Bu da İslam'la İslam anlayışlarının birbirine karıştırılmasına, İslam'ın ortak bir kimlik olmaktan çıkmasına sebep olabilir. Son olarak bu gibi dinî-politik hareketlerin talepleri, Türkiye'deki din eğitim ve öğretiminin gidişatını belirleyebilir ve bu konuda daha büyük mağduriyetlerin doğmasına sebep olabilir.